

การปกครองท้องถิ่น: บทเรียนชุมชนเข้มแข็งประเทศญี่ปุ่น Local Government: Lesson of Community Strength of Japan

ถาวร งามตระกูลชล

ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
tokyojuku@gmail.com

บทคัดย่อ

เป้าหมายของการศึกษามีดังต่อไปนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่น และ 2) เพื่อศึกษาชุมชนเข้มแข็งกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ การเรียบเรียงจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องผนวกกับประสบการณ์ตรงในประเทศญี่ปุ่นของผู้เขียน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ระบบการปกครองของประเทศญี่ปุ่น แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น โดยรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่นจะแบ่งเป็น 2 ชั้นประกอบด้วย จังหวัด และ เทศบาล ซึ่งมีสถานะที่เท่าเทียมกัน และให้ความร่วมมือในการบริหารท้องถิ่นตามส่วนแบ่งหน้าที่ของตน

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการปกครองท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่น นอกเหนือจากรูปแบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่นแล้ว (มิติทางการปกครอง) สิ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของการปกครองท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่นอีกประการหนึ่งคือ ชุมชนเข้มแข็งของประเทศญี่ปุ่น (มิติทางวัฒนธรรม) ผู้เขียนได้นำเสนอแนวคิดองค์ประกอบของประชาชนที่เข้มแข็ง (Elements of a Strong Civil Society) 6 ประการที่ใช้ในการตรวจสอบพลังของการดำเนินชีวิตเพื่อส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชนที่กำหนดโดยเดวิด แมทธิวส์ (1996) มาอธิบายถึงอัตลักษณ์ของชุมชนเข้มแข็งของท้องถิ่นญี่ปุ่น ซึ่งประกอบไปด้วย ชุดความคิดที่บอกถึงการกระทำของประชาชน ความสัมพันธ์ของประชาชนกับสถาบันโครงสร้างพื้นฐานของประชาชน ลักษณะของภาวะผู้นำ ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน และกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจในเรื่องส่วนรวม โดยผู้เขียนได้นำตัวอย่างจากประสบการณ์ตรงในประเทศญี่ปุ่นของผู้เขียนมาประกอบการอธิบายเพื่อให้เข้าใจในแนวคิดชุมชนเข้มแข็งของประเทศญี่ปุ่นได้ชัดเจนมากขึ้น

คำสำคัญ: การปกครองท้องถิ่น, ประเทศญี่ปุ่น

Abstract

The objectives of this study were: 1) to study forms of local government of Japan and 2) to study community strength and Japanese cultures. The tool used is the rewriting of involved literature combined with the author's direct experiences in Japan.

After World War II, the government of Japan is divided into two parts: national government and local government. The local government system in Japan consists of two tiers: prefectures and the municipalities which the status is equal and cooperates in local administration according to their share of duties.

Factors contributing to the success of the local government of Japan, apart from the form of local government in Japan (Political dimension), the another factor which affects the success of the local government of Japan is community strength of Japan (Culture dimension); the author presents the six elements of a strong civil society which is used to check the power of life to participate and strengthen their communities by David Mathews (1996); this describes the identity of the local communities of Japan which consists of the mindset indicating the actions of individuals, relationship of public and institutions, the public infrastructure, style of leadership, the sense of community, and the norms of cooperation learning

and decision process about public matters. The author takes an example from author's direct experiences in Japan to explain the concept of community strength of Japan for more clearly understanding.

Keywords: local government, Japan

1. บทนำ

การค้นหาลักษณะและมิติใหม่ในอนาคตของการปกครองท้องถิ่น หรือการบริหารจัดการท้องถิ่นสมัยใหม่จำเป็นต้องมีบทเรียนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศหนึ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากทั่วโลกว่ามีรูปแบบการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมอย่างมากประเทศหนึ่งคือประเทศญี่ปุ่น ซึ่งความสำเร็จนี้มิได้เกิดจากการมีระบบและรูปแบบการปกครองท้องถิ่นที่ดีและเหมาะสมกับท้องถิ่นนั้นๆเพียงอย่างเดียว แต่ความสำเร็จนี้เกิดขึ้นจากผู้คนในชุมชนนั้นๆครอบคลุมทั้งทั้งประชาชนและผู้นำท้องถิ่นเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหลักที่สำคัญ

เดนนีส์ อี. บ็อบลิน กล่าวถึงความหมายของ “ชุมชน” ว่าเกี่ยวข้องกับ การรวมตัวกันของหน่วยสังคมและที่อยู่อาศัยที่ขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่ม โดยใช้คำเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง นคร และมหานคร(Dennies E. Poplin, 1979, p. 3) อาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาเขตบริเวณหนึ่ง อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต มีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันและการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีการสื่อสารติดต่อกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน รวมถึงมีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายที่ชุมชนมีความต้องการร่วมกัน ส่วน “ชุมชนเข้มแข็ง” จะเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นสังคมรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ มีเศรษฐกิจเข้มแข็ง สามารถอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีระบบสวัสดิการชุมชนที่เข้มแข็งไม่ทอดทิ้งกัน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปลอดภัยจากสารพิษ มีสันติภาพมีระบบพลังงานทางเลือกของชุมชนที่ไม่รบกวนสิ่งแวดล้อม มีระบบการสื่อสารภายในชุมชนอย่างสมดุล มีระบบการศึกษาชุมชนเช่น ศูนย์การเรียนรู้ ห้องสมุดเพื่อชุมชน ศูนย์เด็กและอื่นๆที่ครบสมบูรณ์ (ประเวศ วะสี, 2010: หน้า5-7) ในกรณีของประเทศไทยยังรวมถึงการมีความรัก ความสามัคคี จงรักภักดีต่อชุมชน ทุกคนใฝ่เรียนรู้ มุ่งพัฒนาตนเองให้มีพลังความคิด พลังสติปัญญา เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ในทุกด้าน รู้จักวางแผนจัดการทรัพยากร แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้ด้วยตนเอง มุ่งหวังประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของปัจเจกบุคคล มีเสถียรภาพและสันติสุข ลักษณะชุมชนเข้มแข็งนี้เป็นเรื่องปกติในสังคมญี่ปุ่นทุกท้องถิ่น

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น มีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ เป็นการผลิตและการบริโภคในชุมชน มิติทางด้านสังคมและองค์กรชุมชนเป็นการจัดการและการบริหารองค์กรชุมชน มิติทางด้านวัฒนธรรมการเรียนรู้เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นต้น ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติ เนื่องจากกระบวนการและเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน (กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา, 2544: หน้า 2-3)

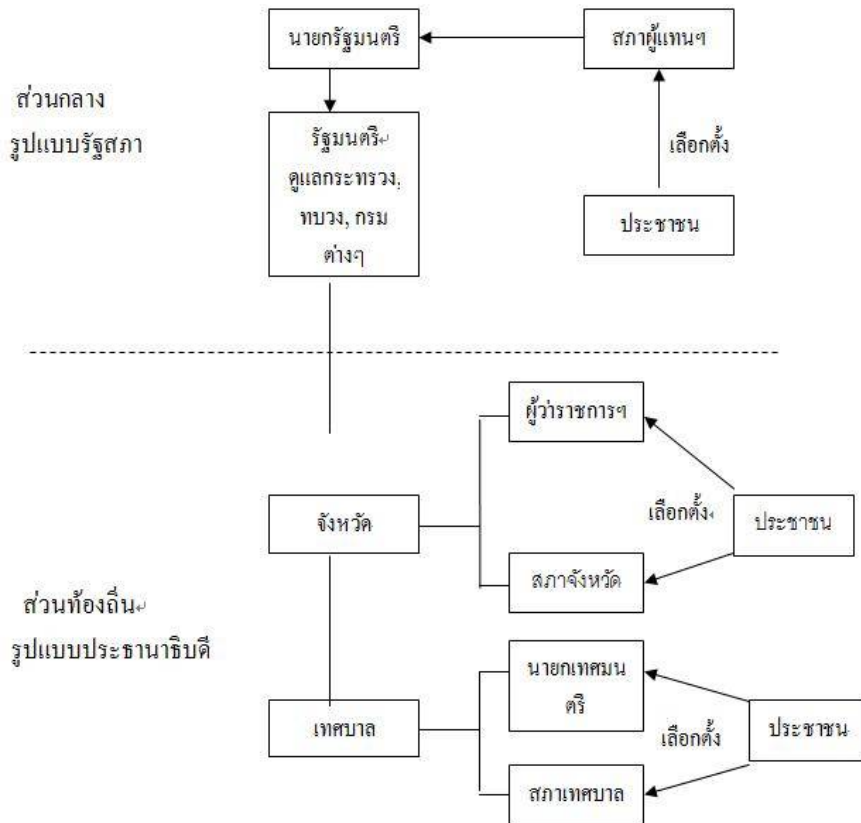
บทความนี้ ผู้เขียนได้เรียบเรียงจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องผนวกกับประสบการณ์ตรงของผู้เขียน จึงมีบทความสอดแทรกตัวอย่างจากประสบการณ์ที่พบเจอโดยตรงในสังคมญี่ปุ่นในจุดที่ผู้เขียนเห็นจะสามารถเพิ่มความเข้าใจมากขึ้นในวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่เป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาการปกครองท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น

2. รูปแบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นประกอบด้วยเกาะน้อยใหญ่หลายพันเกาะ มีเกาะใหญ่ 4 เกาะคือเกาะฮอกไกโด เกาะฮอนชู เกาะชิโกกุ และเกาะคีวชู ตั้งเรียงรายยาวขนานชายฝั่งตะวันออกของทวีปเอเชีย จากเกาะใต้สุดจนถึงเกาะเหนือสุดยาว 3,800 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา แต่ชาวญี่ปุ่นนิยมตั้งบ้านเรือนในบริเวณชายฝั่งและที่ราบภายในเกาะ ทำให้เกิดชุมชนน้อยใหญ่กระจายทั่วประเทศ มีภูเขาเป็นฉากกันทำให้แต่ละท้องถิ่นมีลักษณะต้องพึ่งตนเอง มีสำเนียงภาษา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว

โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของเทศญี่ปุ่นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารราชการส่วนกลาง และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (ไม่มีส่วนภูมิภาคเหมือนประเทศไทย) การบริหารราชการในส่วนกลางใช้รูปแบบรัฐสภา ที่มี

นายกรัฐมนตรีรับผิดชอบในการบริหารสูงสุดบริหารงานผ่านกระทรวง มาจากเสียงสนับสนุนส่วนใหญ่ในสภา การบริหารราชการในส่วนท้องถิ่นของญี่ปุ่น แบ่งออกเป็น 2 ระดับ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดและนายกเทศมนตรีเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารราชการมาจากการเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรง โครงสร้างและรูปแบบดังกล่าวนี้เกิดจากรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1947 ที่ร่างโดยคณะยึดครองจากประเทศสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้รับหลักการ “ความเป็นอิสระของท้องถิ่น (Local Autonomy)” โดยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น มีอิสระปกครองตนเองตามหลักการของระบอบประชาธิปไตย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546: หน้า 189-191)

รูปภาพที่ 1 โครงสร้างการบริหารราชการของญี่ปุ่น
ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2456: หน้า 191

เมื่อพูดถึงโครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่นของญี่ปุ่นจะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบทั่วไป และรูปแบบพิเศษ ในส่วนของแบบทั่วไปแบ่งออกเป็นเขตจังหวัด ประกอบด้วย โตะ(To) โดะ(Do) ฟุ(Fu) เคน(Ken) (ในภาษาอังกฤษจะเรียกว่า Prefecture โดยชื่อเรียกของเขตจังหวัดในภาษาญี่ปุ่นที่แตกต่างกัน เนื่องด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์) และเขตเทศบาลแบ่งออกเป็น ชิ (city) โซ(town) ชง(village) เขตจังหวัดอยู่ในระดับสูงกว่าเทศบาล และเขตจังหวัดอยู่เหนือเทศบาลแต่ไม่มีอำนาจปกครองเทศบาลแต่อย่างใด นอกจากนี้การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษยังถูกกำหนดขึ้นภายใต้การปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไป เช่น เขตพิเศษ (Special Wards/Ku), สหภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Cooperatives of Local Authorities/Jimu - kumiai), เขตทรัพย์สิน (Property Wards), องค์กรพัฒนาท้องถิ่น (Local Development Corporations) (กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย JICA, 2545: หน้า 2-18 ถึง 2-20)

รูปแบบการปกครองท้องถิ่นข้างต้นสร้างความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่นทำให้ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศมองรูปแบบและพยายามในการดำเนินการเลียนแบบ เพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่นของประเทศของตน แต่เนื่องจากสิ่งที่เคยทำสำเร็จในเขตหนึ่งอาจจะไม่สามารถเลียนแบบจนประสบความสำเร็จได้ในอีกเขตหนึ่ง แต่ละสังคมมีพื้นฐานและที่มา รวมทั้งข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ฉะนั้นในการศึกษาบทเรียนชุมชนเข้มแข็งของประเทศญี่ปุ่นเพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่นในประเทศไทย จึงควรศึกษาถึงวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นประกอบควบคู่ไป

3. ชุมชนเข้มแข็งกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น

อิชิโร ชิโรโอะเกกล่าวถึงลักษณะจำเพาะของชาวญี่ปุ่นว่ามีอยู่ 3 ลักษณะคือ (Ichiro Tsuruoka, 2002: P.358-360) เมื่อชาวญี่ปุ่นมีโอกาสรวมตัวจะพยายามสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันตามพื้นฐานที่หลากหลายของตำแหน่งทางสังคมและอายุ มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความระมัดระวังถ่ายทอดออกมาด้วยภาษาพูดที่แสดงถึงความเกรงใจและสุภาพ อิชิโร ชิโรโอะเกกล่าวว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งในสังคมหรืออายุที่สูงต่ำต่างกัน ตัวอย่างเช่น รุ่นน้อง(Kohai) จะให้ความเคารพต่อรุ่นพี่ (Sensei) โดยแสดงออกมาทั้งภาษาพูดและการปฏิบัติ

ชาวตะวันตกจะเน้นยึดถือความเห็นส่วนตัวและความมั่นใจของตนเองเป็นหลักแสดงความคิดเห็นและความนึกคิดของตนเองเป็นหลักโดยไม่เคารพต่อความคิดเห็นของฝ่ายตรงข้าม แต่สำหรับชาวญี่ปุ่นจะเคารพความคิดและความรู้สึกของฝ่ายตรงข้ามและปฏิบัติหรือพูดคุยโดยคำนึงถึงความรู้สึกของฝ่ายตรงข้ามเสมอ นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นจะไม่แสดงความชัดเจนของคำพูด “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” อีกด้วย โดยชาวญี่ปุ่นจะปฏิบัติเช่นนี้ในขณะที่หวังว่าฝ่ายตรงข้ามก็จะปฏิบัติเช่นนี้ต่อตน เช่นเดียวกัน ลักษณะพิเศษนี้เป็นไปตามพื้นฐานของวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่โบราณที่พยายามในการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเท่าที่ทำได้ ในกรณีนี้ผู้เขียนประสบกับปัญหาอย่างมากในช่วงที่เดินทางไปศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่นในช่วงแรกๆจนบางครั้งต้องขอคำยืนยันจากฝ่ายตรงข้ามว่าเป็น Yes หรือ No เพื่อขอคำตอบชัดเจนอีกครั้ง

ชาวญี่ปุ่นให้ความเคารพต่อการปรับสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ แม้แต่รูปแบบของสวนและสิ่งก่อสร้าง ซึ่งชาวญี่ปุ่นจะพยายามในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติตามสภาพเดิมที่เป็นอยู่โดยไม่ทำลาย ในกรณีนี้ผู้เขียนมีโอกาสเดินทางไปทั่วทุกเกาะในประเทศญี่ปุ่นด้วยโอกาสต่างๆ และได้เห็นถึงสภาพธรรมชาติในประเทศญี่ปุ่นที่ยังคงได้รับการรักษาไว้ซึ่งความสวยงามตลอดเวลา แม้ดอกซากุระที่บ้านเพียงปีละหนึ่งครั้งในช่วงฤดูใบไม้ผลิเดือนเมษายนของทุกปี ชาวญี่ปุ่นจะไม่เด็ดดอกซากุระออกจากต้นโดยเด็ดขาดเพื่อเก็บรักษาไว้ชมจนกว่าดอกซากุระจะร่วงจากต้นซากุระเองเขียนบทความตรวจสอบบทความอย่างรอบคอบ ก่อนส่งให้คณะกรรมการฯ พิจารณา จะทำให้บทความของท่านมีคุณภาพสูงและผ่านการพิจารณาได้ง่ายขึ้น

ลักษณะจำเพาะของชาวญี่ปุ่นข้างต้นมาจากวัฒนธรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตส่งเป็นมรดกสู่คนรุ่นหลัง สร้างเป็นชุมชนเข้มแข็งของชาวญี่ปุ่นในปัจจุบัน องค์ประกอบอันจำเป็นของการมีชีวิตของชุมชนที่เข้มแข็งในแนวคิดของเดวิด แมททิวส์ ประกอบด้วย ชุดความคิดที่บอกถึงการกระทำของประชาชน (mind-sets of mentalities) ความสัมพันธ์ของประชาชนกับสถาบัน (public relationship) โครงสร้างพื้นฐานของประชาชน (civic infrastructure) ลักษณะของภาวะผู้นำ (leadership) และ ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน(reconnect citizens with their community) และ กระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจในเรื่องส่วนรวม (civic learning) (David Mathews, 1996: P.3-4) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นประเทศญี่ปุ่น ซึ่งผู้เขียนจะขอกล่าวถึงต่อไป

3.1 ชุดความคิดที่บอกถึงการกระทำของประชาชน

สิ่งที่กำหนดพฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการกระทำในชุมชน ประชาสังคมที่เข้มแข็งของพลเมืองจำเป็นต้องตระหนักถึงความเชื่อมโยงของทุกภาคส่วนในสังคม การยอมรับความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ตลอดจนแนวคิดที่ว่าชาวบ้านก็มีศักยภาพที่จะแก้ปัญหาของตนเองได้ และเมื่อมองถึงวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนพบว่า ชาวญี่ปุ่นมีชุดความคิด (mind-sets) ที่มีผลต่อชุมชนเข้มแข็งของญี่ปุ่น ซึ่งเกิดขึ้นจากการมีสังคมอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม สร้างให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะรวมเป็นกลุ่มที่ชาวญี่ปุ่นเรียกอย่างเป็นทางการ "Shudan Ishiki (จิตสำนึกความเป็นกลุ่ม)"

แนวคิดนี้เกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตได้เพียงลำพัง แต่จะต้องใช้ชีวิตร่วมกับมนุษย์คนอื่นๆ ในลักษณะและรูปแบบต่างๆ ซูซุมุ คุราซาวะเรียกสังคมที่มีลักษณะการดำรงชีวิตร่วมกันของมนุษย์นี้ว่าเป็น "สังคมเขตพื้นที่ (Chiiki Shakai)" (Susumu Kurasawa and other, 2004: P.9) จึงถือว่าเป็นเรื่องธรรมชาติที่ชาวญี่ปุ่นจะมีจิตสำนึกการรวมกลุ่ม ซึ่งลักษณะดังกล่าวของชาวญี่ปุ่นในเรื่องจิตสำนึกการรวมกลุ่มนี้มีลักษณะเด่นคือ (1) เคารพซึ่งกันและกัน (2) เชื้อใจซึ่งกันและกัน (3) ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน (Gopal Bhargava, 2001: P.2-3)

จิตสำนึกความเป็นกลุ่มของชาวญี่ปุ่น(Japanese group Consciousness) หรือShudan Ishikiในภาษาญี่ปุ่น สอดคล้องกับมิติของหลักการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดีตามแนวคิดธรรมาภิบาล ในสังคมญี่ปุ่นประชาชนมีจิตสำนึกการรวมกลุ่มและสร้างความกลมกลืนภายในกลุ่มได้มากกว่าการอยู่แบบปัจเจกบุคคล ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะพิจารณาว่าพลังที่สำคัญคือการยึดมั่นต่อคุณค่าของกลุ่มที่พวกเขาเข้าร่วมอยู่ ความจงรักภักดีที่มีต่อกลุ่ม สร้างจิตสำนึกร่วมเป็นหนึ่งเดียวกันในด้าน

ต่างๆ สมาชิกในกลุ่มจะสร้างความเคยชินของระเบียบในการปฏิบัติทางสังคมของพวกเขาเอง และจิตสำนึกกลุ่มกลายเป็นรากฐานของสังคมญี่ปุ่น คำจำกัดความของจิตสำนึกความเป็นกลุ่มในพจนานุกรมภาษาญี่ปุ่น (Kokugo Jiten) แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกที่มาจากสองส่วนคือ (1) เป็นจิตสำนึกกลุ่มของชาวญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นจากความต้องการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และ (2) จิตสำนึกกลุ่มของชาวญี่ปุ่นที่รู้สึกว่าคุณเองมีจุดเหมือนหรือสอดคล้องกับผู้คนในกลุ่มเสมือนเป็นพวกเดียวกัน (Gopal Bhargava, 2001: P.2-3)

ชูซุมุ คูราซาวะกล่าวว่าสังคมเขตพื้นที่ตามขนบธรรมเนียมประเพณีของญี่ปุ่น ในกรณีของชุมชนหมู่บ้านของชาวญี่ปุ่นที่เกิดจากพื้นฐานของการใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งมีอาชีพในการทำนา มีชีวิตที่อยู่กับน้ำและภูเขาร่วมกัน สิ่งร่วมกันที่เห็นชัดสิ่งหนึ่งคือน้ำที่ใช้ในการเกษตรและชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่สามารถจะจัดเตรียมน้ำที่เฉพาะครอบครัวตนเองได้ เนื่องจากความจำเป็นในการจัดเตรียมสิ่งที่ไม่สามารถขาดได้ต่ออาชีพ ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านจึงมีความจำเป็นต้องร่วมกันจัดเตรียมน้ำเพื่อร่วมกันใช้รักษาไว้ซึ่งแหล่งน้ำร่วมกันไม่ว่าจะมาจากแม่น้ำหรือจัดเก็บเป็นบ่อเก็บน้ำก็ตาม และดูแลเส้นทางไหลของน้ำร่วมกัน คงรักษาให้น้ำน้ำใช้ตลอดปี ทำให้สามารถเริ่มทำนาได้เป็นครั้งแรก (Susumu Kurasawa and other, 2004: P.10)

จากวิถีทางนี้ เพื่อการแก้ปัญหาาร่วมกัน เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ต้องทำสิ่งต่างๆร่วมกัน แม้แต่สิ่งอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเกษตรก็นำแนวคิดนี้มาใช้ปฏิบัติ เช่นการสร้างโครงสร้างกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการซ่อมสร้างหลังคาบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อมีการซ่อมสร้างหลังคา สมาชิกจากบ้านต่างๆ จะเข้าร่วมซ่อมสร้างหลังคาให้กับบ้านหลังที่จำเป็นต้องซ่อมแซมเรียงตามลำดับเช่นบ้านหลัง A ปีหน้าบ้านหลัง B ตามลำดับไป ผู้เขียนได้เห็นวิถีชีวิตลักษณะนี้ที่หมู่บ้านชิรากาวะ ที่จังหวัดจิว ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตเช่นนี้ไว้อย่างมั่นคงทั้งเรื่องการซ่อมแซมหลังคาและการใช้น้ำเพื่อการเกษตร เป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อกัน ช่วยเหลือกันตลอดเวลา (ปัจจุบันหมู่บ้านนี้เป็นมรดกโลก)

ลักษณะข้างต้นเป็นการร่วมกันจัดการและแก้ไขปัญหา วิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านจะอยู่ร่วมกันและเพิ่มสิ่งจำเป็นในการจัดการกับและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่โยกย้ายออกนอกเขตพื้นที่หมู่บ้านจึงมีน้อย ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับบ้านเกิดความสนิทสนมกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม ด้านการใช้ชีวิตประจำวัน หรือด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องก็ตามวิถีชีวิตที่แสดงถึงการรวมกลุ่มก็ยังได้รับการรักษาไว้อย่างเข้มแข็ง เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีอยู่ในทุกหมู่บ้านในประเทศญี่ปุ่น (Susumu Kurasawa and other, 2004: P.11-12)

แนวคิดจิตสำนึกความเป็นกลุ่มของชาวญี่ปุ่นสอดคล้องกับแนวคิดของแอดวินโอไลน์ชาวเวอร์ (Edwin O. Raischauer, 1977: P.133) เขาให้ตัวอย่างกรณีการเข้าทำงานในองค์กรของชาวญี่ปุ่นว่าไม่ใช่เป็นเพียงการทำสัญญาผูกพันกันเพื่อค่าจ้างเท่านั้น แต่หมายถึงการเข้าไปเป็นส่วนเดียวกันกับหน่วยสังคมที่ใหญ่ขึ้นกว่ากลุ่มครอบครัว หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการที่จะเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญ มีความภูมิใจและความจงรักภักดีต่อองค์กร ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายแรงงานต่างได้รับความภาคภูมิใจจากองค์กรของตนเอง องค์กรภาคเอกชนต่างๆจะรวมตัวกันเป็นหอการค้า หรือสหพันธ์องค์กรเศรษฐกิจ(เคตันเรน) ทางแพทย์รวมตัวเป็นกลุ่มวิชาชีพ เกษตรกรรวมตัวเป็นสหกรณ์การเกษตรในรูปแบบเดียวกัน แอดวินโอไลน์โอชาวเวอร์เรียกชาวญี่ปุ่นว่าเป็น “มนุษย์องค์กร(Organization man)” ที่สมบูรณ์

บางทีเราอาจจะรู้สึกว่าชาวญี่ปุ่นมีสัญชาตญาณของการรวมกลุ่ม แต่ความจริงแล้ว จิตสำนึกความเป็นกลุ่มของชาวญี่ปุ่นถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ปฏิบัติโดยทั่วไปในสังคมญี่ปุ่นทุกชุมชน จิตสำนึกความเป็นกลุ่มของชาวญี่ปุ่นเปรียบได้กับฝูงปลาที่ว่ายน้ำตามกันอย่างเป็นระเบียบในทิศทางเดียวกัน เมื่อเจอกับก้อนหินก็จะหลบไปพร้อมๆกันอย่างเป็นระเบียบ และเมื่อมีก้อนหินหล่นลงมาจากที่สูงลงในน้ำฝูงปลาจะชะงักหรือแตกแถวออก แต่ในไม่ช้าก็จะกลับว่ายน้ำตามๆกันเป็นแถวอย่างมีระเบียบอีกครั้ง

จิตสำนึกความเป็นกลุ่มมีผลต่อแบบแผนความสัมพันธ์ของชาวญี่ปุ่นในทุกด้าน เห็นได้จากสภาพจิตใจของญี่ปุ่นที่กล่าวว่า”ตะปูที่เผลอออกมาจะถูกตักกลับไป” (Deru Kugi wa Utareru) หมายถึงชาวญี่ปุ่นต้องเข้าสู่การรวมกลุ่ม ฉะนั้นตะปูที่เผลอออกนอกกลุ่มต้องตีให้กลับเข้ากลุ่มเสมอ ชาวญี่ปุ่นจะยกย่องผู้ที่มีส่วนร่วมร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม ความมีเหตุผลและการเข้าอกเข้าใจผู้อื่น นอกจากนี้ยังมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้าใจซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จากการปรึกษาหารือของกลุ่มหรือในรูปคณะกรรมการ มีความเห็นพ้องต้องกันกำหนดด้วยมติเอกฉันท์กลายเป็นเป้าหมายร่วมกัน จิตสำนึกความเป็นกลุ่มเกิดขึ้นจากส่วนลึกๆในจิตใจชาวญี่ปุ่นที่ปลูกฝังมาตั้งแต่วัยเด็ก ผู้เขียนเคยสอบถามเพื่อนชาวญี่ปุ่นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้คำตอบว่าการอยู่เป็นกลุ่มของพวกเขาเกิดจากการสอนมาตั้งแต่วัยเด็กในโรงเรียนระดับประถม โดยมีกิจกรรมมากมายในวิชาเรียนที่ต้องร่วมทำเป็นทีมตั้งแต่กลุ่มเล็กจนถึงกลุ่มใหญ่ ทุกคนให้ความร่วมมือเหมือนเป็นหน้าที่โดยไม่มีการปฏิเสธการเข้าร่วม เขาเพิ่มเติมว่าเหมือนกับเด็กที่ยังเป็นไม้อ่อนที่ตัดได้ง่ายกว่าไม้แก่ กิจกรรมกลุ่มมีมาจนสร้างเป็นจิตสำนึกของการมีส่วนร่วม มีจิตสาธารณะ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นทีมเวิร์คทางสังคมที่สมบูรณ์แบบ ส่งผลถึงการทำงานเป็นทีม

เวิร์คที่ดีในธุรกิจและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นเมื่อพวกเขาเติบโตขึ้นมา สามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพป้อนสู่ตลาดโลก สร้างพลังทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศชาติ และในชุมชนท้องถิ่นก็เช่นเดียวกัน ประชาชนมีจิตสำนึกการรวมกลุ่ม ดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม เป็นทีมเวิร์คเพื่องานส่วนรวมหรือมีจิตสาธารณะสามารถพัฒนาสังคมท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งในที่สุด

แต่ในบางกรณี จิตสำนึกความเป็นกลุ่มก็มีมุลมลเช่นเดียวกัน เนื่องจากเพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินการไปได้เป็นอย่างดี โดยปราศจากปัญหาต่างๆ ชาวญี่ปุ่นในชุมชนจะพยายามหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันโดยตรงระหว่างผู้มีความเห็นไม่ตรงกัน ความเห็นที่ไม่ตรงกันจะไม่นำมาวิจารณ์กัน แต่จะระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็นโดยมองว่าคนอื่นๆ มีท่าทีตอบสนองต่อความเห็นนั้นอย่างไร การเสนอความคิดเห็นมักเสนอกันโดยอ้อม พูดเป็นนัยๆ โดยชาวญี่ปุ่นจะเข้าใจความหมายจากความรู้สึกซึ่งกันและกันเอง หลีกเลี่ยงความขัดแย้งก่อนที่จะบานปลาย ผู้เขียนได้เห็นลักษณะพิเศษนี้บ่อยครั้งในที่ประชุม เมื่อพนักงาน 2 ฝ่ายเกิดข้อโต้แย้งกัน ในเรื่องงาน ผู้บริหารชาวญี่ปุ่นเข้าใกล้เกลี้ย แต่ด้วยอุปนิสัยดังกล่าวที่พูดสรุปโดยอ้อมแบบเป็นนัย ทำให้ผลใกล้เกลี้ยยิ่งเลวร้ายลงได้เช่นกัน จนบางครั้งผู้เขียนต้องขอเปลี่ยนสถานะในที่ประชุมจากหน้าที่ของที่ปรึกษามาเป็นผู้สรุปผลการใกล้เกลี้ยที่ชัดเจน ฟันธง แบบไทยๆ

ชาวญี่ปุ่นเรียกลักษณะพิเศษนี้ว่า “ศิลปะการควบคุมภายใน”(Haragei) เป็นการเรียกการตอบโต้กันทางความรู้สึกนึกคิดโดยไม่ใช้คำพูด ชาวญี่ปุ่นไม่ไว้วางใจคำพูด เนื่องจากเห็นว่าคำพูดบอกได้แต่สิ่งผิวเผินเท่านั้น ไม่สามารถบอกถึงความรู้สึกภายในซึ่งกันและกันได้เท่ากับท่าทางหรือวิธีอื่นที่ไม่ใช่คำพูด ดังนั้นชาวญี่ปุ่นจึงเชื่อว่าการพูดไม่มีความจำเป็น แม้จะเงียบนิ่งสามารถสื่อความหมายของการสื่อสารได้ และในทางตรงกันข้ามหากพูดโดยระมัดระวังหรือพูดแบบตรงไปตรงมาตามที่ตนคิด อาจทำให้กระทบกระเทือนจิตใจของฝ่ายตรงข้ามหรือผู้อื่น เป็นการทำลายบรรยากาศที่ดีของกลุ่มหรือทำลายความสัมพันธ์ที่กลมกลืน มีคำพังเพยมากมายในภาษาญี่ปุ่นที่แสดงให้เห็นลักษณะพิเศษนี้ของชาวญี่ปุ่น เช่น “ปากสามารถนำไปสู่ความเลวร้ายได้(Kuchi wa wazawai no moto)” “ความเงียบคือดอกไม้ที่มีคุณค่า (Iwana ga hana)” หรือ “สื่อสารจากใจถึงใจ(Ishin-Denshin)” ซึ่งมีความหมายที่แสดงถึงอุปนิสัยโดยตัวของชาวญี่ปุ่น (Roger J. Davies and Osamu Ikeno, 2002: P.195) แต่ในมุมมอง กรณียการติดต่อธุรกิจระหว่างประเทศ ชาวต่างชาติอาจมองชาวญี่ปุ่นว่าพูดจาอ้อมค้อมเหมือนมืออะไรซ่อนเร้น หรือ หลอกลวงได้เช่นกันหากไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นดีพอ

ทั้งนี้ จะด้วยเหตุใดก็ตาม ชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการอยู่เป็นกลุ่มมากกว่าปัจเจกบุคคล จนชาวญี่ปุ่นสามารถใช้ชีวิตอยู่รวมเป็นหมู่เหมือนฝูงปลาที่ว่ายตามกัน อันเป็นผลให้ชุมชนเกิดความสามัคคีทำให้การปกครองท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น ได้รับความสำเร็จอย่างเห็นกันในปัจจุบัน

3.2 ความสัมพันธ์ของประชาชนกับสถาบัน

เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่หลากหลายบนฐานแห่งความร่วมมือซึ่งไม่จำกัดเฉพาะคนคุ้นหน้า หรือมีความสนใจเหมือนกันเท่านั้น มีประวัติหรือคำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันและกันในการแก้ปัญหาชุมชน มีการทำกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือหลายฝ่ายร่วมกัน และเมื่อมองถึงวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนพบว่า ชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ของประชาชนกับสถาบันที่เข้มแข็งมาก ซึ่งเกิดขึ้นจากชาวญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะตัวในเรื่องแนวคิด “คนภายใน (Naka) กับ คนภายนอก (Soto)”ที่จะขอกกล่าวต่อไปนี้

ในกรณีมิติด้านภูมิศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าความเป็นเกาะและการอยู่โดดเดี่ยวของประเทศญี่ปุ่นทำให้เกิดการรวมตัวเหนียวแน่นกลายเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมแบบเดียวกัน แสดงออกในกรอบเดียวกันของกลุ่ม เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตั้งแต่ภายในครอบครัว ภายในชุมชน และ ภายในหมู่บ้านเพื่อป้องกันอันตรายจากภายนอกชุมชนของตนเอง จนในที่สุดเกิดการแบ่งออกเป็น “คนภายในกลุ่ม”(ชาวญี่ปุ่นจะเรียกว่าคนภายในกลุ่มว่า uchi)และ “คนภายนอกกลุ่ม”(ชาวญี่ปุ่นจะเรียกคนภายนอกกลุ่มว่า soto)ขึ้นในสังคมญี่ปุ่น

คนภายในกลุ่ม(uchi) ในความหมายของชาวญี่ปุ่นคือคนที่อยู่ภายในครอบครัวเดียวกันหรืออยู่ในชุมชนหรือหมู่บ้านเดียวกัน อยู่ในองค์กรเดียวกัน หรืออยู่ในประเทศเดียวกัน สำหรับคนภายนอกกลุ่ม(soto) จะให้ความหมายคนที่อยู่นอกชุมชนของตน แนวคิดนี้ชาวญี่ปุ่นระดับผู้ใหญ่ในกลุ่มระดับต่างๆจะพยายามสอนทุกคนในกลุ่ม เพื่อต้องการแยกคนในกลุ่มออกจากคนนอกกลุ่มให้ชัดเจน และสอนให้รู้จักการเกรงใจต่อคนภายนอกกลุ่ม โรเจอร์ เจ เดวิส และโอซามุ อิเคดะกล่าวว่า การพัฒนาของการสื่อสารโดยไม่ใช้คำพูดเป็นความแตกต่างที่โดดเด่นในสังคมญี่ปุ่นระหว่างคนภายในกลุ่ม(uchi)กับคนภายนอกกลุ่ม(soto) (Roger J. Davies and Osamu Ikeno, 2002: P. 195) สอดคล้องกับแนวคิดของ โยโกะ ฮาเซงาวะ กล่าวว่าคนภายในกลุ่ม(uchi) กับ คนภายนอกกลุ่ม(soto) สะท้อนออกทางภาษาพูดในสังคมญี่ปุ่น กล่าวคือเมื่อชาวญี่ปุ่นคุยกับคนภายนอกกลุ่มจะใช้

ภาษารูปแบบสุขภาพด้วยความเกรงใจ ไม่กล้าพูดตรงๆในสิ่งที่อาจทำให้ฝ่ายตรงข้ามกระทบกระเทือนใจ ผู้รับฟังจะสามารถเข้าใจได้ทันทีจากรูปแบบภาษาญี่ปุ่นที่ใช้ (Yoko Hasenaga, 2010: P.1) ตัวอย่างหนึ่งของความเกรงใจต่อคนภายนอกของชาวญี่ปุ่น ผู้เขียนพบว่าชาวญี่ปุ่นจะโค้งขอบคุณซึ่งกันและกัน กลับไปมา เมื่อฝ่ายหนึ่งโค้งขอบคุณ อีกฝ่ายหนึ่งจะโค้งตอบ และการโค้งนี้ไม่มีที่สิ้นสุด หากคนใดคนหนึ่งไม่หยุดก่อนอีกคนหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการเกรงอกเกรงใจที่มีต่อฝ่ายตรงข้ามที่ถือว่าเป็นคนภายนอกกลุ่ม

ญี่ปุ่นเป็นสังคมที่มีการปฏิบัติกันด้วยความเกรงใจ ดังนั้นชาวญี่ปุ่นจึงมีการใช้คำพูดอย่างเหมาะสมโดยคำพูดที่ใช้กับคนภายในจะเป็นคำพูดที่ออกมาจากใจจริง (Honne) แต่คำพูดที่ใช้กับคนภายนอกจะเป็นคำพูดใช้เพื่อแสดงต่อหน้าด้วยความเกรงใจ (Tatemae) จะเห็นว่าคนภายในกลุ่มจะได้รับปฏิบัติจากคนในกลุ่มเดียวกันด้วยความจริงใจต่อกัน ในขณะที่การปฏิบัติต่อบุคคลภายนอกมีความเกรงใจ เป็นรูปแบบพิเศษของความสัมพันธ์เชิงสาธารณะที่น่าสู่ชุมชนเข้มแข็งของท้องถิ่นญี่ปุ่น

3.3 โครงสร้างพื้นฐานของประชาชน

การเปิดและค้นหาพื้นที่สาธารณะ ทั้งที่เป็นพื้นที่เชิงกายภาพและพื้นที่ทางสังคม (public sphere) ที่ให้ผู้คนมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นเรื่องของการจัดทาสถาปัตยกรรมพื้นฐานที่สำคัญ ทั้งนี้ หมายรวมถึง เครื่องมือที่เชื่อมความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันที่หลากหลายของสังคมเข้าด้วยกัน และรวมถึงการเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสังคมอีกด้วย และเมื่อมองถึงวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนพบว่า ชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นมีโครงสร้างพื้นฐานของประชาชนที่เข้มแข็งมาก ซึ่งเกิดขึ้นจากโครงสร้างพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่มาจากพื้นฐานของศาสนา โดยเฉพาะลัทธิขงจื้อที่นำมาใช้สร้างจิตสำนึกให้แก่ชาวญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นใช้ศาสนากำหนดโลกทัศน์และวางกรอบความคิดในสังคมญี่ปุ่น ศาสนาที่เผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่นจึงเป็นกลไกในการควบคุมสังคมเพื่อสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยศาสนาขงจื้อเน้นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ความบริสุทธิ์ การเจริญเติบโต และส่งผ่านแต่ละช่วงชีวิต ส่วนพุทธศาสนาจะดูแลเรื่องความเจ็บป่วย ความตายและการศึกษา ทำให้ครอบครัวชีวิต อิทธิพลของจริยธรรมขงจื้อทำให้เกิดความกลมเกลียว และศาสนาคริสต์ช่วยในการหาช่องว่างในสังคม

ลัทธิขงจื้อตรงกับอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในใจชาวญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นใช้หลักจริยธรรมของขงจื้อในการจัดระเบียบทางสังคมและการเมืองของประเทศในสมัยโชกุนโทกุงะวะอันเป็นช่วงที่จริยธรรมขงจื้อแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น โดยญี่ปุ่นจะเน้นค่านิยมของหน้าที่ ความภักดี และความสำนึก ลัทธิขงจื้อไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับเทพ ไม่มีพระ มีพิธีกรรมทางศาสนา น้อย มีแต่แนวปฏิบัติ คือ คิดถูก มีชีวิตถูก ชีวิตจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับความภักดีต่อผู้ปกครอง ความกตัญญูต่อพ่อแม่ ลัทธิขงจื้อเป็นลัทธิที่เน้นความสุขของการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและของสังคม ขงจื้อให้ทุกคนรักพ่อแม่มากกว่าคนอื่น มีความตายก็มีการเกิด ดังนั้นเมื่อปัจเจกบุคคลตายลูกหลานจะอยู่ต่อไป ลัทธิขงจื้อเน้นความต่อเนื่องของชีวิตครอบครัวและความกตัญญู มองคนในฐานะเป็นสมาชิกของครอบครัวมากกว่าปัจเจกบุคคล ครอบครัววางข้อจำกัดต่างๆสำหรับสมาชิกครอบครัวกล่าวคือลัทธิขงจื้อจะให้ความสำคัญต่อความต่อเนื่องของชีวิตโดยผ่านครอบครัว รู้ต้นตอของบรรพบุรุษเป็นเรื่องสำคัญ ชาวญี่ปุ่นมองว่าผู้เสียชีวิตที่ทำความประโยชน์ให้แก่ประเทศจะกลายเป็นเทพ (Kami) ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในความเชื่อนี้คือกรณีของศาลเจ้ายะซุกุนิ (Yasukuni Shrine) ศาลเจ้าที่สร้างอุทิศให้แก่ผู้เสียชีวิตในสงคราม ซึ่งเกิดเป็นข้อขัดแย้งขึ้นกับจีนที่เห็นว่าผู้เสียชีวิตที่ศาลเจ้ายะซุกุนิเป็นอาชญากรสงครามทำลายประเทศจีน ควรได้รับการลงโทษ ไม่ใช่เทพอย่างที่ชาวญี่ปุ่นมอง

“ขงจื้อ” เป็นชาวเมืองซานตงในปัจจุบัน ผู้ให้กำเนิดลัทธิขงจื้อในช่วงก่อนคริสต์ศักราช 551-497 หลักธรรมสำคัญของขงจื้อเน้นในเรื่องของมนุษยนิยมหรือมนุษยธรรม ส่งเสริมการแสวงหาใฝ่รู้ ยกย่องความกตัญญูต่อบรรพชนและผู้มีพระคุณ สนับสนุนการใช้คนดีมีศีลธรรม ให้ความสำคัญต่อจารีตประเพณี วัฒนธรรม มีหลักปรัชญาเน้นศีลธรรมและจริยธรรมเพื่อใช้เกี่ยวกับทางโลกทางสังคม โดยชาวญี่ปุ่นรับลัทธิขงจื้อมาเสริมสร้างและสนับสนุนระบบการปกครองเรื่องชาตินิยม ความรักชาติ และวางแผนในศิลปวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่น (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2551: หน้า 14) โดยลัทธิขงจื้อเป็นทั้งศาสนาและคุณธรรม หลังจากเข้าไปในญี่ปุ่นความเป็นศาสนาเจือจางลง เนื่องจากพุทธศาสนามีส่วนทำให้ลัทธิขงจื้อมีความสำคัญน้อยลง แต่ในภายหลัง โชกุนได้นำหลักจริยธรรมของขงจื้อใช้ในการจัดระเบียบทางสังคมและการเมืองเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศ โดยใช้การศึกษาเป็นสื่อเพื่อเสริมสร้างค่านิยมเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป กลายเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ถูกต้องตามหลักจริยธรรมในสังคมญี่ปุ่นต่อมาในปัจจุบัน

3.4 ลักษณะของภาวะผู้นำ และ ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน

ชุดความคิด(mind-sets)ของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดวิธีปฏิบัติที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น หากชุมชนเชื่อว่าพวกเขาสามารถที่จะแก้ปัญหาของตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก พวกเขาจะช่วยกันในการแก้ไขปัญหาของตนเอง กระบวนการดังกล่าวมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหาและขอบเขต การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบด้านและพินิจพิเคราะห์ (deliberation) การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ การประเมินผลประชาสังคมที่เข้มแข็งและความเป็นผู้นำ (leadership) จึงหมายถึง ความสามารถในการจัดการหรือกระตุ้นเพื่อเสริมกระบวนการเหล่านี้ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม และเมื่อมองถึงวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนพบว่า ชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นมีวิถีแห่งการปฏิบัติเกี่ยวกับผู้นำและความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมาก ซึ่งเกิดขึ้นจากวิถี บูชิโด (วิถีแห่งนักรบ)ในสังคมนักรบซามูไรของญี่ปุ่นโบราณ ส่งต่อเป็นมรดกสู่คนรุ่นหลัง

วิถีบูชิโด(วิถีแห่งนักรบ) ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัยคามุระ และกลายเป็นระบบจริยธรรมของชนชั้นนักรบที่ได้รับความสำเร็จอย่างสูงโดยมีหลักฐานสนับสนุนจากแนวคิดปรัชญาของศาสนา วิถีแห่งนักรบหรือบูชิโดให้ความสำคัญกับ ความจงรักภักดี เสียสละตนเอง ความยุติธรรม มีหิริโอตตปปะ มารยาทที่ดี ความบริสุทธิ์ ความพอประมาณ ความประหยัด วิทยุญาณการต่อสู้ รักเกียรติ รักพวกพ้อง (Ichiro Tsuruoka, 2002: P.360)

เสฐียร พันธงชัย กล่าวถึง บูชิโด ว่ามีความหมายตามตัวอักษรว่า “ยุทธจริยา” หรือ เรียกอีกอย่างว่ามรรคาของนักรบ (The way of the knight) เป็นวินัยและธรรมจรรยาของนักรบญี่ปุ่น (เสฐียร พันธงชัย, 2535: หน้า 18) บูชิโด ไม่ได้เป็นตำราที่เขียนกันขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์หลักฐานแต่เป็นธรรมจรรยาของนักรบโบราณ คือ ซามูไร ที่สั่งสอนและปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ญี่ปุ่นปกครองด้วยระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ครองนคร (Feudalism) ระหว่าง พ.ศ. 1643-1843 กลายเป็นลัทธิประจำชาติของประเทศญี่ปุ่นในที่สุด

เมื่อดูความหมายตามหลักภาษาญี่ปุ่น คำว่า “Bushido 武士道” แปลว่า วิถีทางของนักรบ (Bushido : Bushi 武士 = นักรบ Do 道 = วิถีทาง) เป็นหลักจริยธรรมที่นักรบต้องปฏิบัติ หลักบูชิโดนี้สืบทอดกันมาโดยประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้นแบ่งออกเป็นแคว้นอิสระมีเจ้าผู้ครองแคว้น (Daimyo) เป็นผู้ปกครองในแบบรัฐบาลทหาร โดยมีซามูไร (Samurai) เป็นบริวาร ความมั่นคงของเจ้าผู้ครองแคว้น (Daimyo) ต้องอาศัยความจงรักภักดีของซามูไร จึงสร้างหลักจริยธรรมบูชิโดนี้สำหรับนักรบขึ้น เป็นหลักการและแนวปฏิบัติของซามูไร ที่ยึดหลักความจงรักภักดี เสียสละตนเอง ความยุติธรรม มีหิริโอตตปปะ มารยาทที่ดี ความบริสุทธิ์ ความพอประมาณ ความประหยัด วิทยุญาณการต่อสู้ รักเกียรติ รักพวกพ้องเป็นแนวในการปฏิบัติตน

บูชิโด มีจุดกำเนิดจากการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายเซน คำสอนของขงจื้อ และศรัทธาในลัทธิชินโต โดยศาสนาพุทธเชื่อเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ผู้ยึดถือบูชิโดจึงไม่กลัวอันตรายและความตาย ส่วนนิกายเซนเน้นการทำสมาธิเพื่อบรรลุนิพพานสอนให้คนรู้จักตนเองและไม่ยึดติดกับตัวตน มีหลักคำสอนสำคัญในเรื่องของวิธีการที่ทำให้จิตสงบ ใช้เซนในการฝึกเพื่อขบไล่ความกลัว ความไม่แน่นอนใจและความผิดพลาด ส่วนชินโต จะช่วยสร้างความจงรักภักดีและความรักชาติให้แก่บูชิโด มีการบูชาบรรพบุรุษและนับถือจักรพรรดิจุเตงเพ้าและจงรักภักดีต่อเจ้านาย ชินโตสอนให้เชื่อว่าแผ่นดินญี่ปุ่นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และที่สถิตของเทพและวิญญาณของบรรพบุรุษ ซามูไรจึงมีความรักชาติและศรัทธาที่จะปกป้องแผ่นดินของตนเอง ส่วนบทบาทของลัทธิขงจื้อที่มีผลต่อบูชิโดของซามูไรคือ การเน้นความสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้ปกครองให้ได้ ซึ่งนี่คือความจงรักภักดีที่ซามูไรแสดงต่อเจ้านายของตนเอง ขงจื้อสอนให้เชื่อในโลกของมนุษย์ สิ่งรอบตัวและครอบครัว หลักปรัชญาเหล่านี้หลอมให้บูชิโดกลายมาเป็นบทธอบรมสั่งสอนและปฏิบัติกันมาในหมู่ชาวญี่ปุ่น จนกลายเป็นรูปวิญญาณ (spirit) และสายเลือด (blood) โดยผ่านการอบรมและปฏิบัติตามยุทธจริยาบูชิโด เราสามารถสรุปแก่นแท้หลักของจริยธรรมบูชิโด (Main article Virtues)แบ่งออกเป็น 7 ประการคือ (1) ความชอบธรรม (Rectitude) (2) ความกล้าหาญ(Courage) (3) ความเมตตากรุณา (Benevolence) (4) ความเคารพนับถือ (Respect) (5) ความจริงใจซื่อสัตย์สุจริต (Honesty) (6) ชื่อเสียงเกียรติยศ (Honor) (7) ความจงรักภักดี (Loyalty) และแก่นแท้รองของจริยธรรมบูชิโด(Associated Virtues) 3 ประการคือ (8) กตัญญูต่อบรรพชน (Filial Piety) (9) ภูมิปัญญา (Wisdom) (10) ดูแลผู้สูงอายุ (Care for aged) (Inazo Nitobe, 2004: P.34) แก่นแท้ของจริยธรรมบูชิโดเหล่านี้มีกับความสัมพันธ์ 5 ประเภท ระหว่าง เพื่อนกับเพื่อน พี่กับน้อง สามัคคีภรรยา พ่อกับลูกและเจ้านายกับลูกน้องซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ซามูไรยึดถือมา ยึดหลักความยุติธรรม ความจริงใจ ความซื่อสัตย์สุจริต และการควบคุมตนเอง ในจำนวนนี้ความยุติธรรมถือเป็นหลักการสำคัญหนึ่งของซามูไรและเชื่อว่าความจริงใจและความซื่อสัตย์ทำให้ชีวิตมีคุณค่า ในภาษาญี่ปุ่นมีคำพูดแสดงความเกรงใจและความซื่อสัตย์ของซามูไรว่า "Bushido no ichibun" (pride of

Samurai) หมายถึงความเชื่อและความจริงใจของนักรบ ซามูไรจึงมีสัจจะวาจาเป็นศักดิ์ศรีแห่งตน ควบคุมตัวเองไม่อ่อนไหว ไม่แสดงอาการไม่ว่าเจ็บหรือยินดี ไม่บ่นไม่ร้องไห้ สงบนิ่งทั้งการกระทำและจิตใจ ยุทธจริยาเหล่านี้ช่วยสร้างคนญี่ปุ่นให้เป็นคนทำประโยชน์ให้แก่ชาติและพระมหากษัตริย์ของตนแม้คนญี่ปุ่นจะประสบปัญหาใด ๆ ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่นโดยรวมจนถึงปัจจุบัน

บุชิโด้ยังดำรงอยู่ในสังคมญี่ปุ่น แม้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นักบินหน่วยกามิกาเซะ(ลมแห่งเทวะ) สามารถสละชีวิตเพื่อแผ่นดินเกิดได้ แม้หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพญี่ปุ่นจะถูกสลายไป แต่เกิดเป็นนักรบรุ่นใหม่ที่เรียกว่า นักรบกิจที่ยึดถือบุชิโด้และทำงานให้บริษัทอย่างจงรักภักดี ซามูไรพันธุ์ใหม่อุทิศตนและเวลาให้แก่องค์กรยิ่งกว่าครอบครัวของตน แม้แต่ผู้คนในชุมชนสังคมท้องถิ่น ฝ่ายปกครองท้องถิ่นหรือผู้นำท้องถิ่นยึดถือบุชิโด้และปฏิบัติงานให้ชุมชนท้องถิ่นอย่างจงรักภักดี ซามูไรพันธุ์ใหม่เหล่านี้อุทิศตนและเวลาให้แก่องค์กรที่ตนอยู่อย่างเต็มที่ ตัวอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศญี่ปุ่นของผู้นำท้องถิ่นที่มีจิตวิญญาณบุชิโด้ฝังลึกอยู่ในจิตใจ ผู้เขียนมีโอกาสทำหน้าที่ล่ามภาษาญี่ปุ่นจังหวัดโออิตะเกาะคิวชูประเทศญี่ปุ่นกับคณะศึกษาดูงานในโครงการศึกษาดูงานชุมชน“โออิตะ” ณ ประเทศญี่ปุ่นในปีพ.ศ.2551 ภายใต้โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (กิจกรรมศูนย์เครือข่ายปราสาทบ้านและศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับผู้นำท้องถิ่นที่มีความเป็นบุชิโด้อย่างเช่น Morihiko Hiramatsu

Kimoto Shoji ผู้อำนวยการสำนักงาน International Oita One Village One Product Exchange, Japan กล่าวถึง Morihiko Hiramatsu ว่าได้รับเลือกเป็นผู้ว่าราชการของจังหวัดโออิตะอยู่ทางตะวันตกของเกาะคิวชูในปี 1979 จังหวัดนี้มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูงและกว้าง มีชื่อเสียงด้านน้ำพุร้อน(Onsen) Morihiko Hiramatsu สามารถสร้างให้เกิดการเพิ่มรายได้เพิ่มรายได้และเกิดความรู้สึภาคภูมิใจในท้องถิ่นตนเองแก่ประชาชนในจังหวัดโออิตะ ด้วยความเป็นผู้นำที่รักท้องถิ่น ยอมสละเพื่อส่วนรวม(<http://www.apecovop.org/eb01-1.asp?todir=15>)

หลังจาก Morihiko Hiramatsu พ้นจากตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดโออิตะ เข้ารับตำแหน่งประธานกรรมการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนนานาชาติ หนึ่งหมู่บ้านหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Village One Product : OVOP) เขาได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาสินค้า OVOP เพื่อท้องถิ่นของเขาว่ามาจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาธุรกิจชุมชนของโออิตะ ประกอบด้วยแนวคิดเพื่อการเปลี่ยนจากสังคมที่มุ่งรายได้ประชาชาติ (GNP) เป็นหลัก ไปสู่สังคมที่มุ่งความพึงพอใจมวลรวมประชาชาติ (GNS) เป็นหลัก โดยมีเป้าหมาย เพื่อให้คนในชนบทมีรายได้ดีขึ้น และพัฒนาท้องถิ่นให้มีความภาคภูมิใจในตนเอง และแนวคิดเพื่อการผสมผสานระหว่างการพัฒนาท้องถิ่นจากภายนอก เช่น การลงทุนจากต่างประเทศ และการพัฒนาจากภายในท้องถิ่น เช่น ทรัพยากร วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชน Morihiko Hiramatsu กำหนดหลักปรัชญา OVOP ประกอบด้วย (1) คิดระดับโลกแต่ทำระดับท้องถิ่น (Think Globally, Act Locally) หมายถึงผลิตสินค้าที่คง กลิ่น สี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่สามารถเข้าถึงรสนิยมของผู้บริโภคได้ทั่วประเทศและทั่วโลก (2) เป็นอิสระ พึ่งพาตนเอง และคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-reliance and Creativity) กิจกรรมต่าง ๆ ต้องมาจากความต้องการของคนในท้องถิ่นโดยตรง โดยหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่เพียงให้การสนับสนุนเทคโนโลยีและการตลาดเท่านั้น (3) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development)

ความเป็นผู้นำท้องถิ่นที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความเป็นบุชิโด้ของ Morihiko Hiramatsu แสดงออกมาจากความพยายามในการทุ่มเทอย่างเต็มที่ในการพัฒนาจังหวัดโออิตะให้พัฒนาทั้งมิติด้านสังคมและมิติด้านเศรษฐกิจ สร้างทั้งจิตสำนึกความเป็นกลุ่ม ร่วมแรงร่วมใจและรายได้ของท้องถิ่นโดยผ่านการอบรมสู่ชุมชน เขาจัดตั้งโรงเรียนภาคค่ำ ฝึกอบรมผู้ทำงานตอนกลางวันในเขต โออิตะซึ่งมี 12 โซน ๆ ละ 1 แห่ง ผู้เข้ารับการศึกษาอบรมมีทั้งเกษตรกร แม่บ้าน เจ้าหน้าที่สหกรณ์ ครู และข้าราชการ ไม่มีตำรา แต่เป็นการเชิญผู้ประสบความสำเร็จมาบรรยาย หลักสูตร 2 ปี นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนสอนเฉพาะทาง เช่น สอนด้านการเกษตร การปศุสัตว์ การค้า และการท่องเที่ยว เป็นต้น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในภูมิภาค จะมีบทบาทสำคัญในการแปรรูป การเปิดร้านจำหน่าย รวมทั้งการวิจัยผู้บริโภค เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยยึดหลักการ ผลิตในพื้นที่ บริโภคในพื้นที่ เพื่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่ดี

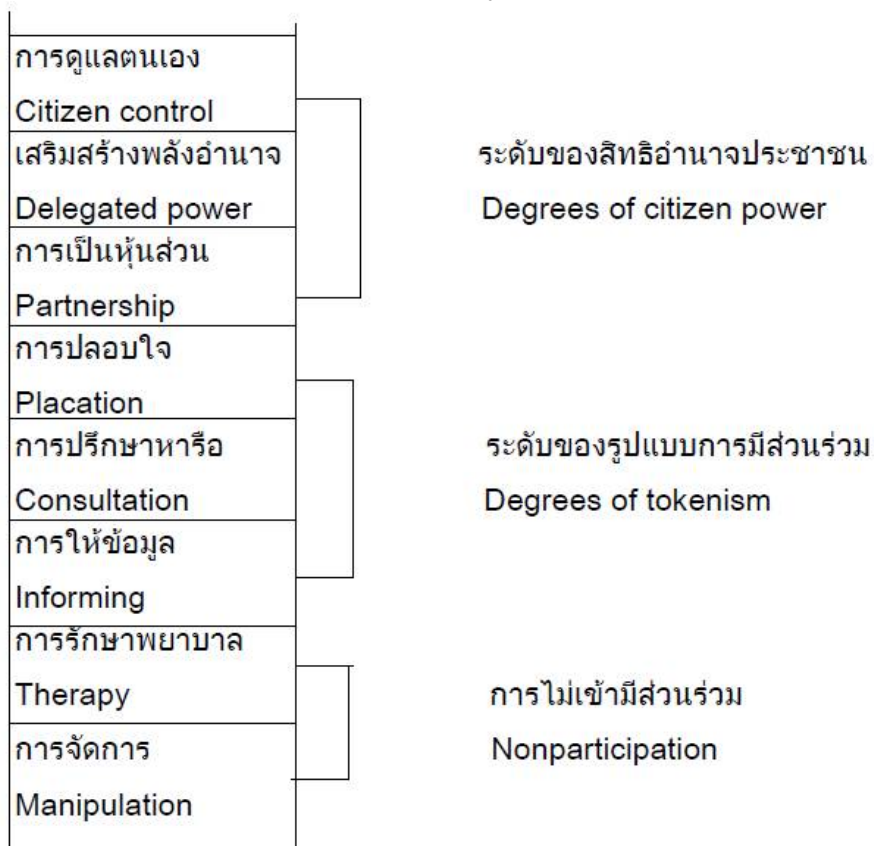
3.5 กระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจในเรื่องส่วนรวม

เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ลักษณะของการเรียนรู้จะต้องมีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน นั่นคือ การเรียนรู้ร่วมกับคนอื่น สนองต่อต่อความสนใจร่วมกันหรือต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้นี้จะยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของ mind-sets ขึ้นเรื่อย ๆ อีกด้วย และเมื่อมองถึงวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น

ญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนพบว่า ชุมชนท้องถิ่นญี่ปุ่นมีวิถีแห่งการปฏิบัติที่เข้มแข็งมาก ซึ่งเกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ประกอบกับชาวญี่ปุ่นเป็นกลุ่มคนที่สนใจและรักในการอ่านอยู่ตลอดเวลา โดยเห็นได้จากเวลาขึ้นรถไฟฟ้า (เช่นสายยามาโนเอะในกรุงโตเกียว) หรือรถไฟใต้ดิน ชาวญี่ปุ่นที่เดินทางไปมา แม้ต้องยืนเกาะราวภายในตู้รถไฟเนื่องจากที่นั่งเต็มก็ตาม มือของพวกเขาที่ว่างจะถือหนังสืออ่านด้วยความตั้งใจตลอดการเดินทาง

ยุคของการรณรงค์ “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง(Machidukuri)”ของประเทศญี่ปุ่น มีความเชื่ออยู่ว่าปัญหาหรือประเด็นสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตในท้องถิ่น ไม่มีใครที่จะเข้าใจและรับรู้ได้มากกว่าผู้คนที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆอย่างแน่นอน เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับพื้นที่นั้นๆ ซึ่งหมายความว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง(Machidukuri)นั้นต้องมีแนวคิดของการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนนั้นๆ คำนึงถึงการปรับปรุง การจัดเตรียมเพื่อสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับความเป็นอยู่มากที่สุด เป็นการปฏิบัติจริงที่นำไปสู่การยกระดับการยืนหยัดด้วยตนเองและยึดชุมชนท้องถิ่นของพวกเขาเป็นแกนหลักสำคัญ(Susumu Kurasawa and other, 2004: P.57)

เชอรี อาร์ อัลสแตนในปีคศ. 1969 เขียนบทความเรื่อง “A Ladder of Citizen Participation” เขาได้แบ่งแยกระดับการกำหนดนโยบายของชุมชนท้องถิ่นออกเป็น 8 ระดับ ดังรูปภาพต่อไปนี้ (Sherry R. Arnstein, 1969: P.217)

รูปภาพที่ 2 ระดับการเข้าร่วมของคนในชุมชนตามแนวคิดของ Sherry R. Arnstein

ที่มา: Sherry R. Arnstein “A Ladder of Citizen Participation” 1969, AIP JOURNAL July, 1969: P.217

จากภาพจะเห็นว่า การรักษาพยาบาลและการจัดการจะอยู่ในระดับของการไม่เข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน และการปลอบใจ การปรึกษาหารือ และการให้ข้อมูลเท่านั้นที่อยู่ในระดับการรูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วม และสุดท้าย การดูแลตนเอง การเสริมสร้างพลังอำนาจ และการเป็นหุ้นส่วนจะอยู่ในระดับของสิทธิอำนาจประชาชน ในความเป็นจริงแล้วประเทศญี่ปุ่นระดับการเข้ามามีส่วนร่วมเป็นการปฏิบัติเพื่อพิธีกรรมเป็นการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น จะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมใดๆได้เลย หากปราศจากการมอบอำนาจและสิทธิในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องร่วมกัน ดังนั้น ในมุมมองของนักคิดชาวญี่ปุ่น อากิระ ทามูระ ได้แบ่งระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็น 9 ระดับดังนี้ (1) ความสนใจ (2) ความรู้ (3) นำเสนอความคิดเห็น (4) ความคิดเห็นและการตอบสนอง (5) การประชุมพิจารณาแนวทางนำเสนอ (6) การอภิปรายในกลุ่ม

ประชาชน (7) การนำเสนอแผนจากประชาชน (8) การจัดการจากประชาชน (9) การบริหารจากประชาชน โดยเริ่มต้นจากการสร้างให้เกิดความสนใจ จากนั้นรับข้อมูลข่าวสาร ออกเสียงแสดงความคิดเห็น ยกย่องระดับจิตสำนึกพร้อมทั้งการเข้าร่วมประชุมพิจารณาอย่างเป็นระบบ นำไปสู่การเข้าร่วมกันตัดสินใจกำหนดแผนและกำหนดนโยบายโดยประชาชน ก่อนการเริ่มดำเนินการ นอกจากนี้ อากิระ ทามูระยังนำเสนอกระบวนการที่จำเป็นเพื่อการสร้างนโยบาย โดยแบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอนคือ (1) การค้นพบหัวข้อ (2) การพิจารณานโยบาย (3) การนำเสนอแนวทางนโยบาย (4) ปรับแต่งและพิจารณาแนวทางนโยบาย (5) กำหนดแนวทางนโยบาย (6) ดำเนินการตามนโยบาย (7) บริหารควบคุม หากการเข้าร่วมในระดับของการนำเสนอแนวทางนโยบาย ขั้นตอนที่ (3) เกิดขึ้นจริง อันดับแรกการปฏิบัติร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนจะเป็นไปได้อย่างแน่นอน กล่าวคือเขาเห็นว่าการเข้ามีส่วนร่วมในส่วนก่อนหน้าเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง (Machidukuri) ของประเทศญี่ปุ่นที่ผ่านมา ประชาชนในท้องถิ่นจะเข้ามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการต้นๆ และจำเป็นต้องกระจายอำนาจและสิทธิในการตัดสินใจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆอย่างเต็มที่ (Akira Tamura, 2003: P.127-128)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความรู้ของชุมชน อากิระ ทามูระ กล่าวว่าประชาชนจะยืนหยัดได้ด้วยตนเองจำเป็นต้องให้การศึกษาตั้งแต่วัยเด็ก (Akira Tamura 2003 หน้า 131) ดังคำพังเพยโบราณของชาวญี่ปุ่นที่อยู่ในจิตสำนึกของชาวญี่ปุ่นมาตั้งแต่อดีตว่า “แม่หินที่มีความเย็นเพียงใด หากไต่จนถึงท่อน้ำถึงสามปีก็สามารถทำให้หินนั้นอุ่นขึ้นได้แน่นอน” (Ishi no ue nimo sannen) และ “เรียนรู้สิ่งใหม่ต้องเริ่มจากเรียนรู้สิ่งเก่าให้เข้าใจอย่างถ่องแท้” (Onko-Chishin) คำพังเพยโบราณของญี่ปุ่นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกของชาวญี่ปุ่นที่คิดเสมอว่ากระบวนการสร้างความรู้ในชุมชนต้องอาศัยความอดทน ใช้เวลาสร้างสมความรู้ ตั้งแต่วัยเด็กและต้องเรียนรู้ตั้งแต่ความรู้พื้นฐานให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อนการเรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อการพัฒนาที่ดีกว่า (Yoshikazu Ikeda, 1995: P.192)

แนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับชูซุมุ คุราซาวะ เขากล่าวว่าการปฏิบัติจริงจริงในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง (Machidukuri) ของสังคมญี่ปุ่น มีประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมสนับสนุน ซึ่งหมายถึง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาคน (Hitodukuri)” เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำควบคู่ไปด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนาคน (Hitodukuri) เป็นหัวข้อที่มีความสำคัญไม่เพียงเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมถึงการปฏิรูปจิตสำนึกของเจ้าหน้าที่ในหน่วยราชการท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นด้วย ชาวญี่ปุ่นมักกล่าวเสมอว่า “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองคือยุทธศาสตร์การพัฒนาคน” ฉะนั้นในประเทศญี่ปุ่นการพัฒนาเมืองจะครอบคลุมถึงการฝึกอบรมให้การศึกษาต่อทรัพยากรมนุษย์ เพื่อการดำเนินการพัฒนาเมืองได้อย่างจริงจัง กล่าวคือมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาแก่ คนที่พัฒนาเมืองของท้องถิ่นนั้นๆ (Susumu Kurasawa and other 2004 P. 61)

ในประเทศญี่ปุ่น แนวคิดการพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาเมือง ทำให้ท้องถิ่นต่างๆจำเป็นต้องเปิดโรงเรียนพัฒนาเมือง หลักสูตรพัฒนาเพื่อประชาชน เวิร์คช็อปพัฒนาเมือง เป็นต้น แต่ละท้องถิ่นจะดำเนินการในรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันและประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ การดำเนินการนี้ไม่เพียงเฉพาะกับกลุ่ม Key Person ในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงหลักสูตรการฝึกอบรมและเวิร์คช็อปเพื่อสร้างแนวคิดการพัฒนาเมืองให้แก่เยาวชนตั้งแต่วัยเด็กและผู้พิการในท้องถิ่น กลายเป็นลักษณะพิเศษที่จะเห็นได้ทั่วไปในท้องถิ่นญี่ปุ่น กระจายโอกาสการเรียนรู้ การเข้ามีส่วนร่วมในรูปแบบของโรงเรียนพัฒนาเมือง ตัวอย่างหนึ่งที่ชูซุมุ คุราซาวะกล่าวอ้างอิงถึงคือเมืองยามาโตะ จังหวัดคานางาวะ ประเทศญี่ปุ่น มีการก่อตั้งโรงเรียนสร้างเมืองยามาโตะเพื่อวัตถุประสงค์ในการให้การศึกษาต่อ Key Person ของการพัฒนาเมือง และสร้างคำขวัญว่า “เมืองของเราต้องพัฒนาด้วยมือของเราเอง” กลายเป็นคำขวัญหลักที่ประชาชนในท้องถิ่นเมืองยามาโตะยึดถือ และให้การศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาเมืองอย่างจริงจัง ปัจจุบันโรงเรียนพัฒนาเมืองของเมืองยามาโตะ จังหวัดคานางาวะมีหลักสูตรที่เปิดสอน 3 หลักสูตร คือ “หลักสูตรพื้นฐานการพัฒนาเมือง” “หลักสูตรผู้ชำนาญการระดับกลางเพื่อการพัฒนาเมือง” และ “หลักสูตรผู้ชำนาญการระดับสูงเพื่อการพัฒนาเมือง” ปีค.ศ.1997 เริ่มรับนักศึกษาหลักสูตรพื้นฐานพัฒนาเมือง และหลังจากนั้นรับสมัครเพิ่มทุกปีการศึกษา ถึงรุ่นที่ 3 มีนักศึกษาเกือบ 100 คนที่เข้าร่วมอบรมในหลักสูตร ทรัพยากรมนุษย์ที่จบการศึกษาจากหลักสูตรนี้จะออกมาเป็นบุคลากรสำคัญเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเมืองอย่างเป็นระบบ ออกไปสร้างกลุ่มวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการพัฒนาเมืองในมิติต่างๆ เข้าไปเป็นคณะกรรมการพิจารณายุทธศาสตร์พัฒนาเมืองและอื่นๆ ประเทศญี่ปุ่นทุ่มเทอย่างเต็มที่ในการพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างแท้จริง (Susumu Kurasawa and other, 2004: P.62) และนี่ก็คงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนในประเทศญี่ปุ่นเกิดความเข้มแข็งสามารถพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ความมั่งคั่งและมั่นคงด้วยความร่วมมือของทุกคนในท้องถิ่นอย่างเห็นในปัจจุบัน จนกลายเป็นต้นแบบของการพัฒนาท้องถิ่นที่ทุกประเทศให้ความสนใจ

4. บทสรุป

การพัฒนาเพื่อความเจริญก้าวหน้าและสร้างชุมชนเข้มแข็งในท้องถิ่นรวมทั้งพัฒนาสู่การปกครองท้องถิ่นที่เป็นเลิศ จำเป็นต้องมีบทเรียนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศหนึ่งที่ได้รับยกย่องอย่างกว้างขวางจากทั่วโลกว่ามีรูปแบบการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จอย่างมากประเทศหนึ่งคือประเทศญี่ปุ่น โดยมีมิติด้านโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศญี่ปุ่นที่เกิดจากรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1947 จะแตกต่างจากประเทศไทย กล่าวคือประเทศญี่ปุ่นแบ่งโครงสร้างออกเป็น 2 ส่วนในขณะที่ประเทศไทยแบ่งเป็น 3 ส่วน และมีมิติด้านการบริหารราชการ ประเทศญี่ปุ่นมีการบริหารราชการส่วนกลางที่ไม่มีอำนาจปกครองหรือสั่งการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นได้เลย แต่มิติที่สอดคล้องกับประเทศไทยคือมิติด้านนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเช่นเดียวกัน แต่รูปแบบการปกครองท้องถิ่นที่สร้างความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นที่สำเร็จในประเทศหนึ่งอาจจะไม่สามารถเลียนแบบจนประสบความสำเร็จได้ในอีกประเทศหนึ่ง สาเหตุเนื่องจากสังคมมีพื้นฐานและข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจกล่าว

ได้อีกนัยหนึ่งว่า ความสำเร็จของการพัฒนานั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยของมิติด้านอื่น ๆ ที่มีใช้มิติด้านโครงสร้าง ด้านการบริหารหรือด้านนโยบายเท่านั้น เช่นมิติด้านวัฒนธรรม ฉะนั้นในการศึกษาบทเรียนชุมชนเข้มแข็งของประเทศญี่ปุ่นจึงควรศึกษาถึงมิติด้านวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นประกอบควบคู่ไปด้วย ซึ่งลักษณะจำเพาะของชาวญี่ปุ่นที่มีลักษณะคือ การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ต่างระดับ เช่นรุ่นพี่กับรุ่นน้อง การเคารพต่อความคิดและความรู้สึกของฝ่ายตรงข้ามเสมอ การเคารพและรักษาธรรมชาติโดยสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ลักษณะจำเพาะของชาวญี่ปุ่นเหล่านี้มาจากวัฒนธรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตส่งเป็นมรดกสู่คนรุ่นหลัง สร้างเป็นชุมชนเข้มแข็งของชาวญี่ปุ่นในปัจจุบัน

องค์ประกอบอันจำเป็นของชุมชนเข้มแข็งของประเทศญี่ปุ่นในมิติด้านวัฒนธรรมประกอบไปด้วยมิติด้านวัฒนธรรมที่สร้างแนวคิดหรือจิตใจที่มุ่งมั่น (mind-sets of mentalities) มิติวัฒนธรรมที่สร้างความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ (public relationship) มิติทางวัฒนธรรมที่สร้างโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (civic infrastructure) มิติด้านวัฒนธรรมที่สร้างวิถีแห่งการปฏิบัติ (practices) และมิติด้านวัฒนธรรมที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ (civic learning) โดย แนวคิดหรือจิตใจที่มุ่งมั่นในประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากการมีสังคมอยู่รวมเป็นกลุ่ม สร้างให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะรวมตัวเป็นกลุ่มที่ชาวญี่ปุ่นเรียกอย่างเป็นทางการ "Shudan Ishiki (จิตสำนึกความเป็นกลุ่ม)" ความสัมพันธ์เชิงสาธารณะในประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากชาวญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะตัวในเรื่องแนวคิด "คนภายใน (Naka) กับ คนภายนอก (Soto)" โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะในประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากโครงสร้างพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่มาจากพื้นฐานทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างลัทธิขงจื้อที่นำมาใช้สร้างจิตสำนึกให้แก่ชาวญี่ปุ่น วิถีแห่งการปฏิบัติในประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากวิถี บูชิโด (วิถีแห่งนักรบ) ในสังคมนักรบซามูไรของญี่ปุ่นโบราณส่งต่อเป็นมรดกสู่คนรุ่นหลัง และกระบวนการเรียนรู้ในประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ประกอบกับชาวญี่ปุ่นเป็นกลุ่มชนที่สนใจและรักในการอ่านอยู่ตลอดเวลา

มิติด้านวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนในประเทศญี่ปุ่นเกิดความเข้มแข็งสามารถพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ความมั่งคั่งและมั่นคงด้วยความร่วมมือของผู้คนในท้องถิ่น จนกลายเป็นต้นแบบของการพัฒนาท้องถิ่นที่ทุกประเทศให้ความสนใจ

5. เอกสารอ้างอิง

- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). **ประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น**. สนพ.แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา. (2544). **ข่าวการพัฒนา**. สนง.คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 2, กุมภาพันธ์.
- กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย JICA. (2545). **โครงการวิจัยร่วมกันระหว่างไทยและญี่ปุ่นเรื่องการเสริมสร้างสมรรถนะขององค์การปกครองท้องถิ่น Thailand Japan Joint Research Project on Capacity Building of Thai Local Authorities**. กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย JICA ค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2545 จาก <http://www.ryt9.com/s/nesd/236532>.
- แบบรายงานการศึกษา ผูกอบรม ดูงาน ประชุม/สัมมนา ปฏิบัติการวิจัยและการไปปฏิบัติงานในองค์การระหว่างประเทศ. (2551). **หลักสูตร โครงการศึกษาดูงานชุมชน “โออิตะ” ณ ประเทศญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ 19-24 กันยายน 2551**. ภายใต้โครงการ โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (กิจกรรมศูนย์

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน) ของหน่วยงาน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2552 จาก <http://www.moac.go.th/builder/atsapd/images/japan%20web.doc>

ประเวศ วะสี. (2010). **สร้างความเข้มแข็งของชุมชน: ชุมชนคือจุดยุทธศาสตร์ชาติ**. เอกสารประกอบสัมมนา 22 เมษายน 2010.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2546). **ทิศทางการปกครองท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ**. สำนักพิมพ์วิญญูชน.

เสฐียร พันธงชัย. (2535). **บุชิโด**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทางช้างเผือก.

ยุพา คลังสุวรรณ. (2547). **ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี**. มติชน

Akira Tamura. (2003). **Local Government : Introduction**. Iwanami Press.

David Mathews. (1996). **Elements of a Strong Civil Society and Healthy Public Life**. Kettering Foundation.

Dennies E. Poplin. (1979). **Communities: A Survey of Theories and Methods of Research**. Newyork: Macmillanpub Co. Inc.

Edwin O. Raischauer and Marous B.Jausen. (1977). **The Japanese Today: Change and Continuity**. Masachusetts: Beknap Press.

Gopal Bhargava. (2001). **What is behind Japan's success**. Business Line (Internet Edition), Financial Daily, The Hindu Group of publications. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2010 จาก <http://www.thehindubusinessline.com/2001/01/04/stories/040420gf.htm>

Hisae Nishoka. (2004). **Local Governance: 1 Day 10 Minutes**. Toseishinpo Press.

Ichiro Tsuruoka. (2002). **Nippon : The land and Its People**. Gakuseisha Press.

Inazo Nitobe. (2004). **Bushido**. Mikasashobo Press.

Roger J. Davies and Osamu Ikeno. (2002). **The Japanese mind: understanding contemporary Japanese culture**. Tokyo: Tuttle Publishing.

Susumu Kurasawa and Susumu Saito. (2004). **Local Government Policy Vol.2 : Municipality, Residents, Community**. School of Graduate Studies, the University of the Air (Japan).

Sherry R. Arnstein. (1969). A Ladder of Citizen Participation. **AIP JOURNAL** July, 1-16.

Yoko Hasenaga. (2010). **Social Model for Japanese Language**. UCLA Berkeley. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2010 จาก http://socrates.berkeley.edu/~hasegawa/Social_Models/SocialModel.html

-hasegawa/Social_Models/SocialModel.html

Yoshikazu Ikeda. (1997). **Japan at a Glance**. Kodansha.